

**Гавриш І.І.**

Черновицький національний університет імени Юрія Федьковича

## ОБЕСПЕЧЕНИЕ СИСТЕМНОСТИ В ОРГАНИЗАЦИИ ДОБРОДЕТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАК ПРЕДПОСЫЛКА ВОСПИТАНИЯ КУЛЬТУРЫ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

### Аннотация

Исследованы теоретические основы организации добродетельной деятельности. Выяснено сущность и особенность добродетельной деятельности. Проанализировано содержание системы добродетельной деятельности как ценного для воспитания культуры взаимоотношений среды. Определены основные пути обеспечения системы добродетельной деятельности.

**Ключевые слова:** морально-этическое воспитание, добродетельная деятельность, система добродетельной деятельности, воспитания культуры взаимоотношений младших школьников в добродетельной деятельности, пути организации добродетельной деятельности.

**Havrysh I.I.**

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

## ENSURING CONSISTENCY IN THE ORGANIZATION OF CHARITY ACTIVITIES AS A PREREQUISITE FOR FOSTERING CULTURAL RELATIONS AMONG PRIMARY SCHOOL CHILDREN

### Summary

The theoretical basis of organization of charity activities is investigated. The essence and peculiarities of charity activities are determined. The content of the system of charity activities as a valuable environment for fostering cultural relations is investigated. The main ways of ensuring system of charity activities are determined.

**Keywords:** moral and ethical education, charity activities, system of charity activities, fostering cultural relations of primary school children in charitable activities, ways of organizing charity activities.

УДК 37.037

## ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО НА ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОЇ ДИТИНИ

**Гребік О.В.**

Луцький національний технічний університет

**Білера М.О.**

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У сучасному суспільстві життя й здоров'я людини визнано як найвищі людські цінності. Тому сьогодні одним із головних завдань національної системи освіти є виховання свідомого ставлення учнів до свого здоров'я та здоров'я інших, формування засад і гігієнічних навичок здорового способу життя, збереження й зміцнення фізичного, психічного, соціального та духовного здоров'я дитини. На основі аналізу педагогічної спадщини В. Сухомлинського висвітлено думки видатного педагога щодо проблеми збереження здоров'я дитини. Розкрито психолого-педагогічні та медико-гігієнічні засади організації навчально-виховного процесу Павлівської «Школи радості», спрямованого на розвиток здорової дитини. Проведений науковий пошук дозволяє зробити висновок про те, що В. Сухомлинський величезного значення надає турботі про дитяче здоров'я – фізичне та духовне, про гармонію тіла й духу дитини. Особливу увагу педагог звертає на дидактогенну природу виникнення хвороб учнів (інформаційне перенасичення навчального процесу, його прискорений темп тощо).

**Ключові слова:** В. О. Сухомлинський, здоров'я, дитина, гармонія тіла, гармонія духу.

**Постановка проблеми.** У сучасному суспільстві життя й здоров'я людини визнано як найвищі людські цінності. Тому сьогодні одним із головних завдань національної системи освіти є виховання свідомого ставлення учнів до свого здоров'я та здоров'я інших, формування засад і гігієнічних навичок здорового способу життя, збереження й зміцнення фізичного, психічного, соціального та духовного здоров'я дитини (закон України «Про загальну середню освіту», «На-

ціональна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті») [2, с. 6].

Проблема формування здоров'я учнів через освіту, науково вивірене впровадження в українську школу здоров'язберігаючих освітніх технологій вимагає історико-педагогічного аналізу й творчого осмислення теорії та практики організації навчально-виховного процесу, спрямованого на збереження й зміцнення здоров'я дитини. Одним з найважливіших представників такого підходу до ви-

ховання учнів є український педагог-новатор В. Сухомлинський.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** У дослідженнях, присвячених висвітленню питання про здоров'я дітей присвячена низка статей, авторами яких є М. Ф. Кулінко, А. О. Шабуніна, Н. П. Калиниченка, Є. М. Мединського, Г. Г. Шахвердова та ін. Водночас, залишається актуальним проведення окремого наукового дослідження, присвяченого поглядам та думкам В. О. Сухомлинського щодо здоров'я підростаючого покоління.

**Мета статті** є висвітлення педагогічних поглядів, практичного досвіду В. Сухомлинського щодо формування здорової дитини.

**Виклад основного матеріалу.** Аналіз педагогічної спадщини В. Сухомлинського дозволяє констатувати, що видатним педагогом висловлювалися важливі й цікаві ідеї щодо збереження й розвитку здоров'я учнів. Організація навчального процесу Павлівської «Школи радості», директором якої протягом багатьох років був В. Сухомлинський, є найяскравішим прикладом здоров'язберігаючої освіти зростаючого покоління [6; Т. 1, с. 3].

Питання формування здоров'я дитини у творчості В. Сухомлинського досліджуються у вітчизняній педагогіці. Проте, науковцями переважно звертається увага на валеологічні аспекти організації навчання учнів, забезпечення гігієнічних умов освітнього процесу Павлівської школи [1, с. 5].

Проведений науковий пошук дає підстави стверджувати, що людинознавча спрямованість педагогічних поглядів В. Сухомлинського виявляється у вельми дбайливому піклуванні про здоров'я дитини, про збереження й розвиток її фізичних і духовних сил. Видатний педагог, усвідомлюючи, що виховання й навчання, особливо в перші шкільні роки, визначають благополучність або неблагополучність людини в дорослому житті, постійно повторює: «Турбота про здоров'я – це найважливіша праця вихователя... Якщо вимірити всі мої турботи й тривоги про дітей, то добра половина їх – про здоров'я» [6, Т. 3, с. 103].

Саме проблеми у здоров'ї дитини, переконаний В. Сухомлинський, є джерелом її відставання, незнання, незадовільної роботи на уроках і дома: «Приблизно у 85% усіх невстигаючих учнів головна причина відставання в навчанні – поганий стан здоров'я, якесь нездужання або захворювання, найчастіше зовсім непомітне й таке, що можна вилікувати тільки спільними зусиллями матері, батька, лікаря та вчителя» [3, с. 30].

Особливе піклування видатний педагог виявляє до дітей, в яких хворобливий стан позначається на поведінці (істеричні учні, діти з повільним, пригніченим мисленням тощо). На його думку, найбільш точно сутність виховання таких учнів відбиває поняття «медична педагогіка», засадами якої повинні бути певні принципи, а саме: щадити легко вразливу хворобливу психіку дитини; укладом шкільного життя відвертати дітей від страшних думок і переживань, пробуджувати в них життєрадісні почуття; ні за яких обставин не дати зрозуміти дитині, що до неї ставляться як до хворої [6, Т. 3, с. 52].

Спираючись на спостереження за дітьми, багаторічну педагогічну діяльність, В. Сухомлинський переконливо доводить взаємозалежність, взаємовплив фізичного здоров'я та духовного життя дитини, її духовного світу, розумового розвитку, віри у свої сили: «Добре, міцне здоров'я, відчуття повноти, невичерпності фізичних сил – дуже важлива умова життєрадісного світосприймання, оптимізму, готовності долати труднощі. Духовне життя дитини – її

інтелектуальний розвиток, мислення, пам'ять, увага, гра, почуття, воля – б великою мірою залежить від «гри» її фізичних сил» [6, Т. 1, с. 192-193].

Для В. Сухомлинського безперечним є той факт, що «...так зване уповільнене мислення – це в переважній більшості випадків наслідок не яких-небудь фізіологічних чи функціональних змін клітин кори півкуль головного мозку, а результат загального нездужання організму – нездужання, якого дитина не усвідомлює» [6, Т. 4, с. 125].

Не можна не погодитись з видатним педагогом, що проблема розвитку фізичних сил дітей має й зворотний бік: здоров'я величезною мірою залежить від духовного життя, від гармонії здорового тіла й здорового духу: «Турбота про людське здоров'я, тим більше про здоров'я дитини, – це не просто комплекс санітарно-гігієнічних норм і правил, не перелік вимог до режиму, харчування, праці, відпочинку. Це насамперед турбота про гармонійну повноту всіх фізичних і духовних сил, і вінцем цієї гармонії є радість творчості» [5, с. 20].

Тому саме на сторінках, присвячених здоров'ю, В. Сухомлинський звертає особливу увагу на величезне значення дитячої радості й творчості, без чого неможлива гармонія здорового тіла й здорового духу. За його переконанням, шлях до досягнення вершини гармонії тіла й духу – це перебування дитини під враженням казкових, фантастичних образів, зачарування природою – «красою полів, мерехтінням зірок, нескінченною піснею коників і пахоців польових квітів» [4, с. 20].

Наголошуючи на безпосередній залежності духовного життя дитини від її здоров'я, В. Сухомлинський багато уваги приділяє педагогічно доцільній організації процесу навчання, методам викладання. Запорукою здорового виховання, за В. Сухомлинським, є, насамперед, навчання учнів відповідно до їх вікових особливостей.

Так, специфікою молодших школярів є «художнє, образне, емоційно насичене мислення», тому «істина, в якій узагальнюються предмети та явища оточуючого світу, стає особистим переконанням дітей за умови, що вона одухотворена яскравими образами, що впливають на почуття». Отже, розумові здібності дитини мають розвиватися через «пізнання серцем», діти повинні пройти «емоційну школу – школу пізнання серцем» [6, Т. 3, с. 18].

Бачити, пізнавати серцем, за переконанням В. Сухомлинського, неможливо без занять мистецтвом, оскільки мистецтво – це «мова серця». Особливе місце мають посідати музика, що є «джерелом благородства серця й чистоти душі» [6, Т. 3, с. 62], та малювання, яке є одним із засобів розвитку творчого мислення, уяви, естетичного бачення світу, «необхідним східцем на шляху до логічного пізнання» [6, Т. 2, с. 519].

Не менш важливе значення для здорового розвитку дитини педагог надає «одухотвореному думкою фізичній праці» – художній праці, заняттям ремеслами, що пробуджують дитину, формують уміння й навички в різних галузях людської діяльності. Різноманітна праця є також ефективним засобом розвитку розуму, культури мислення, оскільки «розум, витоки здібностей і обдаровань дітей – на кінчиках їх пальців» [6, Т. 3, с. 251].

Однією з найважливіших проблем, пов'язаних з розвитком дитини і зміцненням її здоров'я, на думку В. Сухомлинського, є запобігання перенавантаженню учнів. Розв'язання цієї проблеми має проводитись в декількох напрямках.

Насамперед, необхідно доцільно розподіляти розумову працю учнів за порами року. Це зумовле-

но тим, що «рік складається з періодів, у кожному з яких життєдіяльність людського організму різна. Добре відомо, наприклад, що навесні захисні сили організму послаблюються, на осінь – зміцнюються. Враховувати ці циклічні коливання особливо важливо в школі – адже ми маємо справу з організмом, який росте, розвивається, з мозком, який формується». Тому, зокрема в початкових класах, В. Сухомлинський радить до кінця лютого в основному закінчити вивчення теоретичних узагальнень, а весною зосередитися на тих видах роботи, які поглиблюють, систематизують здобуті раніш знання, а також посилюють вироблення вмінь, необхідних для успішного навчання в подальшому [6, Т. 2, с. 488].

Щоб запобігти перевантаженню школярів у цілому, на думку В. Сухомлинського, слід дотримуватись таких основних вимог: з малечку турбуватися про багатий інтелектуальний фон, на якому відбувається розумовий розвиток дитини в сім'ї, а тому постійно дбати про педагогічну культуру батьків; не допускати диспропорції в уміннях і знаннях; індивідуально підходити до учня, бачити розумову роботу кожної дитини; турбуватися про повсякчасний розвиток знань, щоб вони не залишалися «закостенілим вантажем»; не допускати, щоб «навчання перетворювалося в нескінченне надолужування пропущеного, не підтягувати без кінця «хвосту» [6, Т. 2, с. 489-490].

Виконання цих вимог можливе при дотриманні двох основних умов, а саме [6, Т. 2, с. 489-496]:

- розвиток багатогранного інтелектуального життя дитини, передусім, через введення учня у світ книжок, виховання любові, духовної потреби в читанні;
- надання учневі вільного часу, необхідного йому, як повітря для здоров'я; навчання дитини користування вільним часом, правильно чергувати працю і відпочинок.

З огляду на здоровий розвиток особистості, культури її розумової праці В. Сухомлинський висловлює досить негативне ставлення до прийомів так званого ефективного, «прискореного» навчання, «в основі яких – погляд на голову дитини як на електронний механізм, здатний без кінця нагромаджувати й засвоювати. Дитина – жива істота, її мозок – найтонший, найніжніший орган, до якого треба ставитися дбайливо й обережно. Повноцінність розумової праці визначаються не тільки й не просто її темпом і напруженістю, а насамперед правильною, продуманою, розумною її організацією» [6, Т. 1, с. 193].

В. Сухомлинський попереджає про недопустимість у школі поспіху, нервозності, метушливості, переважання пристрастей над розумом, оскільки «прискорений» темп непосильний і шкідливий навіть для цілком здорових дітей. «Надмірне розумове напруження призводить до того, що в дітей тьмяніють очі, затуманюється погляд, рухи стають млявими. І ось дитина вже ні на що не здатна, їй аби тільки на свіже повітря, а вчитель тримає її «в голоблях» і підганяє: швидше, швидше.» [6, Т. 3, с. 49].

Важливого значення В. Сухомлинський надає належним медико-гігієнічним умовам навчальної діяльності учнів, відсутність яких призводить до хворобливих виявів. Зокрема, внаслідок тривалого перебування в приміщенні, «кисневого голодування» можуть виникнути проблеми з очима, порушення обміну речовин, при яких дитина втрачає здатність до зосередження розумової праці [6, Т. 3, с. 48, с. 111]. Саме тому учні «Школи радості» тривалий час перебували на свіжому повітрі, особливо в осінні, весняні й літні дні.

В організації навчання В. Сухомлинський звертає увагу на правильне чергування видів діяльності,

встановлення індивідуального для кожної дитини режиму праці й відпочинку, активізацію учнів через фізичну працю, рух, ходьбу, біг, гру – оскільки без втоми не може бути здоров'я [6, Т. 3, с. 48-49].

Значну роль у формуванні здорової особистості В. Сухомлинський відводить загартовуванню учнів, особливо ніг. Тому в жаркі дні діти до Павлівської школи ходили босоніж, не боялися дощу, не куталися у сто одежинок, не надягали фуфайок і светрів «про запас», «на всяк випадок» [6, Т. 3, с. 48-49].

Отже, «поєднання здорового харчування, сонця, повітря, води, посильної праці й відпочинку – все це стало цілющим і незамінним джерелом здоров'я» учнів «Школи радості» [6, Т. 3, с. 94].

У розвитку здорових навичок учнів В. Сухомлинський надає величезного значення постійним бесідам з батьками про здоров'я малюків, оскільки турбота про здоров'я дитини неможлива без зв'язку із сім'єю [6, Т. 3, с. 103].

Провідною ланкою роботи з родиною В. Сухомлинський вважає інформування батьків про доцільний режим занять учнів дома (виконання вправ, читання, малювання тощо), щоб домашня розумова праця не була втомливою для дитини. Не менш важливим є усвідомлення батьками необхідності відпочинку дитини, повноцінного сну (обов'язково при відкритій квартирці, а в теплі пори року – на свіжому повітрі; виконання вимог рано лягати спати і рано вставати), ранкової гімнастики, водних процедур (по можливості у природних водоймах) [6, Т. 3, с. 48 – 49].

Багато часу В. Сухомлинський відводить для бесід з батьками щодо такого важливого аспекту здоров'я, як раціональне повноцінне, здорове харчування, від якого в роки дитинства залежить гармонія, пропорційність частин тіла (правильний розвиток кісткової тканини, особливо, грудної клітки). Він радить батькам обов'язково давати дітям такі важливі для здоров'я продукти, як мед («шматочок сонця на тарілці»), багаті на вітаміни та мінерали фрукти й овочі, насичені фітонцидами злакові рослини (пшениця, жито, ячмінь, гречка), лугові трави, горіхи тощо [6, Т. 3, с. 48-49].

У вихованні здорової дитини вирішального значення В. Сухомлинський надає особистості вчителя, його здібностям відчувати іншу людину, всі її ледве помітні душевні рухи, вмінням володіти собою й ситуацією. Виховати в собі ці вміння педагог може, якщо буде знати про своє здоров'я, особливості своєї нервової системи й серця, а також не буде допускати, щоб проростало насіння таких негативних явищ, «як похмурість, перебільшення чужих пороків, гіперболізація «ненормальних» дитячих намірів і дій... – погана звичка вимагати від дитини те, що можна вимагати тільки від дорослого». Це потребує від учителя «постійного проникнення в складний духовний світ людини, яке ніколи не припиняється» [6, Т. 5, с. 421, 426-427].

**Висновки і пропозиції.** Таким чином, проведений науковий пошук дозволяє зробити висновок про те, що В. Сухомлинський величезного значення надає турботі про дитяче здоров'я – фізичне та духовне, про гармонію тіла й духу дитини. Особливу увагу педагог звертає на дидактогенну природу виникнення хвороб учнів (інформаційне перенасичення навчального процесу, його прискорений темп тощо).

Найважливішими чинниками, що запобігають виникненню хвороб і сприяють формуванню фізичного та духовного здоров'я учнів, В. Сухомлинський вважає організацію навчально-виховного процесу відповідно до вікових потреб учнів, залучення у

процес навчання мистецтва й трудової діяльності, дитячої творчості; опору на культуру розумової праці, належне забезпечення медико-гігієнічних умов (правильне харчування, зміна режиму праці та відпочинку, загартування та ін.).

Безперечними факторами успішності розв'язання проблеми формування здорової дитини є узгоджена взаємодія сім'ї й школи, батьків і педагогів, а також позитивний вплив особистості вчителя на процеси здорового розвитку учнів.

### Список літератури:

1. Горащук В. П. Валеологічні погляди В. О. Сухомлинського на навчально-виховний процес у школі / В. П. Горащук // Проблеми педагогічних технологій: Зб. наук. пр. – Луцьк, 2000. – № 3. – С. 4-10.
2. Закон України про загальну середню освіту // Освіта України. – 1999. – № 25. – С. 5-8.
3. Іонова О. М. Співзвучність педагогічних поглядів Р. Штайнера і В. Сухомлинського / О. М. Іонова // Педагогіка і психологія: Зб. наук. пр. – Харків: ХДПУ, 2004. – Вип. 25. – С. 29-38.
4. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. – К.: Шкільний світ, 2001. – 24 с.
5. Побірченко Н. С. Здоровотворні ідеї Василя Сухомлинського у валеологічному вихованні школярів / Н. С. Побірченко // Педагогіка і психологія. – 2003. – № 3-4. – С. 17-24.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1976. – 1977. – Т. 1. – 654 с.; Т. 2. – 670 с.; Т. 3. – 670 с.; Т. 4. – 640 с.; Т. 5. – 639 с.

**Гребик О.В.**

Луцкий национальный технический университет

**Билера Н.А.**

Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки

## ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ В.А. СУХОМЛИНСКОГО НА ФОРМИРОВАНИЕ ЗДОРОВОГО РЕБЕНКА

### Аннотация

В современном обществе жизнь и здоровье человека признано высокими человеческими ценностями. Поэтому сегодня одной из главных задач национальной системы образования является воспитание сознательного отношения учащихся к своему здоровью и здоровью других, формирование основ и гигиенических навыков здорового способа жизни, сохранение и укрепление физического, психического, социального и духовного здоровья. На основе анализа педагогического наследия В. Сухомлинского освещены мысли выдающегося педагога по проблеме сохранения здоровья. Раскрыты психолого-педагогические и медико-гигиенические основы организации учебно-воспитательного процесса Павлышской «Школы радости», направленного на развитие здорового ребенка. Проведенный научный поиск позволяет сделать вывод о том, что В. Сухомлинский огромное значение придает заботе о детском здоровье – физическое и духовное, о гармонии тела и духа ребенка. Особое внимание педагог обращает на дидактогенную природу возникновения болезней учеников (информационное перенасыщение учебного процесса, его ускоренный темп и т.д.).

**Ключевые слова:** В. А. Сухомлинский, здоровье, ребенок, гармония тела, гармония духа.

**Hrebik O.V.**

Lutsk National Technical University

**Bilera M.O.**

Lesya Ukrainka Eastern European National University

## PEDAGOGICAL VIEWS OF V.O. SUHOMLYNSKYI ON THE FORMATION OF HEALTHY CHILD

### Summary

In modern society, human life and health are recognized as high human values. Therefore, today one of the main objectives of the national education system is to educate conscious attitude towards their health and the health of others in students, laying the foundations and hygiene habits for healthy way of life, the preservation and strengthening of physical, mental, social and spiritual health. Based on the analysis of pedagogical heritage of V. Sukhomlynskyi, the article highlights thoughts of outstanding teacher on the issue of preservation of health. The article discloses psychopedagogical and medico-sanitary basis for the organization of the educational process of «School of Joy» in Pavlysh aimed at the development of a healthy child. Conducted scientific research suggests that V. Sukhomlynskyi attaches great importance to the care of children's physical and spiritual health, the harmony of body and mind of a child. Particular attention teacher pays to the didactogenic nature of diseases of pupils (information glut of educational process, its accelerated pace, etc.).

**Keywords:** V.O. Sukhomlynskyi, health, child, body harmony, spiritual harmony.